

РОЗДІЛ VI ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81'25=112.2(045)

Баклан І. М.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СМИСЛІВ У ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ БАГАТОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ УГОД

У статті розкрито особливості відтворення імпліцитних смислів у текстах німецько-українських багатосторонніх угод, за допомогою англомовних редакцій угод визначено відхилення від принципу стандартизації, а також надано практичні рекомендації для здійснення адекватного перекладу.

Ключові слова: стандартизація, імпліцитний смисл, автентичний текст, юридична імплікація, модуляція, конкретизація, семантичне зміщення.

Баклан И. Н. Стандартизация передачи имплицитных смыслов в переводе немецко-украинских многосторонних международных соглашений. – Статья.

В статье раскрыты особенности передачи имплицитных смыслов в текстах немецко-украинских многосторонних соглашений, с помощью англоязычных редакций соглашений определены отклонения от принципа стандартизации, а также даны практические рекомендации для осуществления адекватного перевода.

Ключевые слова: стандартизация, имплицитный смысл, автентичный текст, юридическая импликация, модуляция, конкретизация, семантическое смещение.

Baklan I. M. The standardization of implicit senses rendering in the translation of German and Ukrainian multilateral international treaties. – Article.

In the article the peculiarities of implicit sense rendering in the texts of German and Ukrainian multilateral treaties are revealed, and the deviations of standardization principle are defined by assistance of English versions of international treaties as well as the practical recommendations of adequate translation accomplishing are given.

Key words: standardization, implicit sense, authentic text, legal implication, modulation, concretization, semantic shift.

Відповідно до положення про переклад міжнародних угод українською мовою офіційний переклад здійснюється з однієї з мов ООН. Хоча німецька мова не належить до цих мов, проте вона є важливою в процесі налагодження дипломатичних зв'язків між Німеччиною й Україною. Тексти багатосторонніх німецько-українських угод є автентичними й створюються на основі офіційного перекладу із застосуванням юридичної експертизи. Зважаючи на те, що частотність імпліцитних смислів у текстах різних жанрів неоднакова, не можна цілком виключати їх існування в офіційно-діловому дискурсі, зокрема в текстах міжнародних угод. Головними завданнями, що постають перед перекладачем, є визначення імпліцитних смислів у вихідному тексті та їх адекватне відтворення за допомогою засобів мови перекладу. Актуальним питанням у здійсненні адекватного перекладу текстів міжнародних угод залишається дотримання принципу стандартизації.

Мета дослідження стандартизації відтворення імпліцитних смислів полягає в тому, щоб установити, чи однаковою мірою відтворені імпліцитні смисли в автентичних текстах німецько-українських багатосторонніх міжнародних угод. Отримані результати допоможуть оптимізувати процес пошуку перекладацького рішення й зосередити увагу на основних труднощах відтворення імпліцитних смислів у процесі уніфі-

кації змісту багатосторонніх міжнародних угод задля уникнення небажаних юридичних імплікацій. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати основні положення щодо стандартизації змісту в перекладі; надати визначення імпліцитного смислу; указати на основні труднощі під час відтворення імпліцитних смислів, спираючись на результати зіставного аналізу німецько-українських багатосторонніх міжнародних угод. Для наочності відтворення імпліцитних смислів у текстах німецько-українських договорів було залучено англомовні редакції угод.

Стандартизація є наріжним каменем у смисловому оформленні тексту міжнародних угод. За підрахунками Європейського Союзу, на подолання проблем, пов'язаних із багатомовністю країн-членів, витрачається близько 40% адміністративного бюджету. Стандартизація в перекладі спрямована на досягнення правової дії тексту оригіналу й тексту перекладу (П. Сандріні) за максимального наближення змісту. Суміжними з поняттям стандартизації, за класифікацією Т.Р. Кияка, є інтернаціоналізація, гармонізація, уніфікація та нормалізація [1, с. 147]. У межах дослідження стандартизації відтворення імпліцитних смислів зазначимо, що йдеться про створення механізму однакової інтерпретації смислів носіями мови перекладу.

Переклад міжнародних угод розглядається як окремий підвид офіційного юридичного перекладу [2, с. 11]. Процес підготовки автентичних текстів складається з низки прийомів (наприклад, паралельного розроблення текстів, узгодження тощо), які включають перекладацьку діяльність. Автентичність перекладу полягає в орієнтації на транслят, який виступає в ролі інструмента комунікативної дії в ситуації мови перекладу (Zielsituation), унаслідок чого адресат у відповідній цільовій культурі сприймає текст як оригінал [3, с. 115]. Відповідно до постанови «Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову» поняття *офіційний переклад* означає автентичний виклад українською мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, складеного іншою мовою. Переклад здійснює Міністерство закордонних справ України (далі – МЗС) із мови, якою укладено договір. Автентичний переклад здійснюється на основі редактованого попереднього перекладу з урахуванням усіх рекомендацій у трьох примірниках, один з яких міститься в МЗС і використовується для опублікування відповідно до Закону «Про міжнародні договори України» [5]. Офіційний переклад набуває міжнародно-правового значення за умови проведення всіх необхідних процедур із залученням додаткових засобів тлумачення [4, с. 305].

У процесі зіставного аналізу німецькомовних та україномовних міжнародних угод виявлено певну варіативність у відтворенні сталих виразів (напр., *geschehen zu* – *вчинено в / здійснено в / укладено в / відбудеться в* тощо). У текстах міжнародних угод українською мовою спостерігається вилучення структурних компонентів порівняно з автентичними текстами німецькою й англійською мовами (напр., нім. *schriftliche Ad-hoc-Auskünfte*, англ. *ad-hoc written notifications*, укр. *письмові повідомлення*; нім. *Zertifizierung und Akkreditierung*, англ. *certification and accreditation*, укр. *акредитація*; нім. *notwendige Empfehlungen abgeben*, англ. *provide the necessary recommendations*, укр. *надавати рекомендації* та ін.). Подекуди відхилення значною мірою впливають на закладений у текст смисл. Якщо в перекладі словосполучення «попереднє схвалення імпорту» (нім. *besondere Einfuhrgenehmigung*, англ. *specific import authorisation*) загалом відтворює зміст без суттєвого впливу на глобальний смисл, то в наступних прикладах виникають смислові неузгодженості з текстами німецькою й англійською мовами, а саме: нім. *mehrere Ersuche*, укр. *декілька запитів*, англ. *multiple requests*; нім. *vermögensbezogene Informationen*, укр. *приватна інформація*, англ. *proprietary information*; нім. *steuerlich*, укр. *фінансовий*, англ. *fiscal*. Принагідно зазначимо, що

в текстах німецькою й англійською мовами такі розбіжності не спостерігаються.

Через утрату смислових одиниць, яка пов'язана з процесом імплікування, відбуваються семантичні зміщення з різним ступенем девіації. Наприклад, нім. *verantwortungsvolle Staatsführung*, укр. *добре врядування*, англ. *good governance*; нім. *würde erleichtern*, укр. *сприяють*, англ. *would facilitate*; нім. *umweltgerechte Wirtschaft*, укр. *зелена економіка*, англ. *green economy*; нім. *wird weiterentwickelt und verstärkt*, укр. *повинен розвиватися й зміцнюватися*, англ. *shall be further developed and strengthened*; нім. *Krisenbewältigung*, укр. *антикризове управління*, англ. *crisis management*; нім. *bewährte Methoden*, укр. *найкращі практики*, англ. *the best practices*. Із зазначених прикладів бачимо, що в сприйнятті навколишнього світу німецькомовна й україномовна культури певною мірою відрізняються. Те, що в німців є *перевіреном*, в українців – *найкращим*; *відповідальне управління державою* в українській мові зводиться до *доброго врядування*, що, на нашу думку, має занадто абстрактне тлумачення.

Характерною ознакою англкомовних та україномовних текстів є елементи очуження з французької та латинської мов (напр., [номер статті] *bis* «*b a*», *acquis EU = acquis EC* – «правові акти ЄС», *inter alia* – «зокрема», *mutatis mutandis* – «із відповідними змінами»), які в німецькомовних текстах замінюються зрозумілішими для адресата німецькомовними відповідниками (напр., [номер статті] *b a*, *EU Besitzstand, unter anderem, in Bezug auf*). У цих особливостях також імпліцитно виражена національна політика Німеччини, спрямована на чистоту рідної мови. В україномовних редакціях угод можуть наводитися роз'яснення іншомовного терміна (напр., *ordre public* (*публічний порядок*), нім. *öffentliche Ordnung*, англ. *public policy*). Слова іншомовного походження можуть використовуватися з метою уникнення ефекту негативного впливу на цільову аудиторію. Наприклад, термін *Rückübernahme* – «реадмісія» не викликати негативних емоцій у пересічного читача, хоча фахівець із міжнародного права, маючи відповідну базу знань, може легко декодувати зміст, який приховується за цим терміном, а саме: повернення (зазвичай примусове) до країни постійного проживання осіб, які не мають права перебувати в будь-якій країні або втратили таке право. Евфемізація є важливою складовою частиною міжнародного дипломатичного етикету, порушення якого може призвести до небажаного загострення відносин між країнами й навіть спричинити міжнародні конфлікти. З метою залагодження негативного впливу висловлювання застосовують прийом модуляції (напр., нім. *diskriminierende Beschränkungen*, укр. *вибіркові обмеження*, англ. *discriminatory limitations*; нім. *die Gefahr besteht*,

укр. існує імовірність, англ. *a likelihood exists* тощо). Відтворення загальноновизнаних понять може набувати додаткового значення, замінюючись завдяки прийому модуляції лексеми *civil* («цивільний») у виразі *civile Weltraumforschung* (англ. *civil space research*) українським відповідником *дослідження космічного простору в мирних цілях*, що імпліцитно підкреслює невійськовий характер таких досліджень, а отже, указує на важливість збереження миру на Землі. З метою виокремлення нагальних питань суспільного значення загальноновживані терміни можуть зазнавати конкретизації в перекладі, яка розкриває імпліцитний смисл у межах окремого терміна (напр., нім. *Währungspolitik* («валютна політика»), англ. *exchange rate policies*, укр. *політика регулювання валютного курсу*).

Лінгвокультурні відмінності в сприйнятті навколишнього світу спричиняють імплікації смислу, закладеного в окреме поняття. Наприклад, англ. *crisis management* відтворено в українській і німецькій мовах за допомогою прийому конкретизації (нім. *Krisenbewältigung*, укр. *антикризове управління*). Варто наголосити, що німецький варіант якнайточніше відтворює смисл цього поняття. Часто через збіг скорочень у перекладі прийом конкретизації може допомогти правильно відтворити закладений у скорочення смисл. Так, аббревіатури *EG* (Europäische Gemeinschaft – Європейське Співтовариство) і *EU* (Europäische Union – Європейський Союз) зазнають збігу в українській мові, відтворюючись за допомогою аббревіатури *ЄС*. Термін «Європейське Співтовариство» зазвичай стосується організації, що була заснована в 1967 р. на базі Європейського економічного співтовариства, Європейського об'єднання вугілля й сталі та Євроатома, а в 1993 р. відповідно до Маастрихтського договору була перетворена на Європейський Союз. Поняття Європейського Співтовариства відтоді не є тотожним поняттю Європейського Союзу, оскільки воно означає його структурну частину. Недотримання загальноновизнаних стандартів відтворення аббревіатур може призвести до внутрішніх смислових зміщень. Наприклад, нім. *Leitschemata für Zollethik der Europäischen Kommission* (2007), англ. *the EC Blueprint on customs ethics* (2007), укр. *Протокол ЄС із митної етики* (2007). Європейська комісія (European Commission) є виконавчим органом Європейського Союзу, який складається з обраних національними урядами представників (членів комісії), у межах компетенції яких перебуває сфера політики Європейського Союзу. З метою адекватного відтворення тих чи інших аббревіатур у текстах міжнародних угод слід звертатися до існуючих варіантів угод, укладених третьою мовою, і залучати екстралінгвальні знання.

У текстах міжнародних угод українською мовою відбувається семантичне зміщення окремих понять німецькою й англійською мовами. Наприклад, нім. *willkürliche Diskriminierung* (англ. *arbitrary discrimination*) відтворено українською мовою як «свавільна дискримінація». На нашу думку, використана калька вносить у текст угоди певний ступінь образності й емоційності, порушуючи загальноприйняті норми дипломатичного етикету та створюючи підґрунтя для імпліцитних смислів, що можуть викликати небажану реакцію в адресата. Академічний тлумачний словник української мови подає таке визначення лексеми «свавільний»: 1) який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовільний; 2) який суперечить установленим законам, позбавлений справедливості; беззаконний [6]. У німецькій мові лексема «willkürlich» має таке значення: 1) довільний (той, що залежить від власної волі, свідомості); 2) самовільний; свавільний (той, що здійснюється з власної примхи, забаганки). 3) умисний. Англійська лексема «arbitrary» має значення «довільний, випадковий». Отже, у процесі вибору адекватного перекладацького відповідника слід урахувати семантичне поле окремої лексеми та передбачити можливий негативний вплив лексеми на адресата.

Варто зазначити, що імпліцитні смисли можуть відтворюватися за допомогою граматичних категорій. Через розбіжності в реалізації граматичних категорій у німецькомовних, англійськомовних та україномовних редакціях міжнародних угод відбувається неоднакове відтворення імпліцитних смислів, що призводить до порушення принципу стандартизації. Наприклад, у німецькомовних редакціях міжнародних договорів дебітивна модальність виражена імпліцитно, в англійськомовних редакціях вона відтворюється за допомогою модального дієслова *shall*, а в україномовних редакціях ця модальність може бути відтворена експліцитно (90% проаналізованих прикладів). У 7% прикладів дебітивна модальність відтворюється імпліцитно, причому відбувається вилучення модальних дієслів (напр., *sollen / müssen*) та конструкцій (напр., *haben/sein+zu+Infinitiv*), а в 3% випадків вона замінюється іншим видом модальності, що й призводить до порушення принципу стандартизації (напр., нім. *dürfen nicht überschreiten*, англ. *shall not exceed*, укр. *не можуть перевищувати*).

Граматична категорія умовного способу в німецькій мові імпліцитно виражає прагматичну настанову щодо адресата, яка полягає в некатегоричності висловлювання й надає йому рекомендаційного характеру. В українській мові відбувається заміна умовного способу дійсним (напр., нім. *könnte <...> bewirken*, англ. *could constitute*, укр. *можуть мати*; нім. *sollte fördern*, англ. *should promote*, укр. *повинна сприяти*; нім. *würde <...>*

erleichtern, англ. *would facilitate*, укр. *сприяють*). Заміна умовного способу дійсним може відбуватися в поєднанні з комплексною трансформацією заміни граматичної категорії теперішнього часу. Зазвичай дія міжнародної угоди, яка є дво- чи багатостороннім комісивом, спрямована на недалеке майбутнє, що пояснює заміну теперішнього часу майбутнім часом в україномовних редакціях міжнародних договорів (напр., *Dies würde ... einschließen* (8, с. 536). – *Це включатиме <...>* (9). – *This would include <...>* (7)).

Найскладнішим завданням для перекладача є стандартизація відтворення імпліцитних смислів на прагматичному рівні, коли через різний ступінь розгортання комунікативного простору додається чи вилучається певний обсяг інформації. Зазвичай вилучення в українській мові зазнає семантично надлишкова інформація, що ускладнює сприйняття тексту адресатом. Проте слід зауважити, що в перекладі подібні рішення можуть спричинити викривлення імпліцитного смислу. Наприклад:

«*Beihilfen für Investitionen <...> können <...> bis zu einem Anteil von 40% brutto der beihilfefähigen Kosten genehmigt werden*» (8, с. 592).

“*aid for investment <...> can be authorised up to the level of 40% gross of the eligible costs*” (7, с. 113).

«*допомога для інвестицій <...> може бути дозволена в обсязі до 40% прийнятних витрат*» (9).

В україномовному тексті міжнародної угоди вилучений фінансовий показник вартості «брutto» (нім. *brutto*, англ. *gross*), через що втрачається важлива частина смислу повідомлення, пов'язана з реальними показниками розміру допомоги, передбаченої угодою.

Отже, об'єктивна й суб'єктивна сторони тлумачення міжнародних угод спричиняють певні смислові невідповідності, які призводять до небажаних юридичних імплікацій. Дотримання принципу стандартизації відтворення імпліцитних смислів у текстах міжнародних угод сприяє досягненню адекватності в перекладі офіційних текстів. У процесі створення автентичних текстів міжнародних угод використовується офіційний переклад із подальшою юридичною експертизою, що повинен бути спрямований на досягнення однакової правової дії угоди. Порушення принципу стандартизації імпліцитних смислів у текстах міжнародних угод відбувається на лексичному, семантичному, граматичному й прагматичному рівнях і призводить до девіації імпліцитних смислів. Із метою уникнення цього явища перекладачеві потрібно опанувати мовну та фахову компетенції, а також володіти екстралінгвальними знаннями. Стандартизація відтворення імпліцитних смислів є перспективним напрямом досліджень текстів інших жанрів, наприклад, інструкцій з експлуатації, які укладаються декількома мовами.

Література

1. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
2. Шаргай І.Є. Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі : дис. ... к. філол. н. : 10.02.16 / І.Є. Шаргай. – К. : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – 224 с.
3. Cadrić M. Translatorische Methodik / M. Cadrić, K. Kaindl, M. Kaiser-Cooke. – 2. überarbeitete Auflage. – Wien : Facultas, 2007. – 175 S.
4. Matz N. Wege zur Koordinierung völkerrechtlicher Verträge: völkerrechtliche und institutionelle Ansätze / N. Matz // Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 175, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. – Berlin, Heidelberg, New York : Springer, 2005. – 423 S.

Словники та довідкова література

5. Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову : постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2006 р. № 353 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-p>.
6. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Association agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part from 21.03.2014 // Official Journal of the European Union from 29.5.2014. – L 161. – 2137 p.
8. Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und der Europäischen Atomgemeinschaft und ihren Mitgliedstaaten einerseits und der Ukraine andererseits vom 21. März 2014 und vom 27. Juni 2014 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 3. Juni 2015, Bonn (2015); Nr. 15. – S. 530–627.
9. Про асоціацію з Європейським Союзом : Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. та від 27 червня 2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.